

בראשית פרק טו – ברית בין הבתרים

בפרק טו אנו לומדים על ברית בין הבתרים שנכרתה בין הקב"ה ובין אברהם לדורות. נלמד על משמעות כריתת הברית. ליחידה יוקדש שיעור אחד.

שאלה מכוונת למידה:

מהי משמעותה המרכזית של ברית בין הבתרים?

- 2..... מבנה הפרק
- 3..... הבטחות ה' לאברהם
- 5..... ברית בין הבתרים
- 10..... ברית בין הבתרים – העמקה [רשות]
- 15..... הקשר רחב [רשות]
- 16..... הקשר אישי [רשות]

מבנה הפרק

<p>א אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד: ב ויאמר אברם אדני ה' מה תתן לי ואנכי הולך עירי וכן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ג ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי:</p>	<p>הבטחת שכר ותגובת אברהם</p>	<p>הבטחות הזרע לאברהם</p>
<p>ד והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ה ויצא אתו החוזה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך: ו והאמן בה' ויחשבה לו צדקה:</p>	<p>הבטחת הזרע ותגובת אברהם</p>	
<p>ז ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה: ח ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה: ט ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגזל: י ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר: יא וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברם: יב ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו: יג ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה: יד וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול: טו ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה: טז ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה: יז ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה:</p>	<p>הבטחת הארץ, כריתת הברית וההתגלות</p>	<p>הבטחת הארץ לאברהם וברית בין הבתרים</p>
<p>יח ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: יט את הקני ואת הקנזי ואת הקדמני: כ ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: כא ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבوسی:</p>	<p>כריתת ברית על הבטחת הארץ</p>	

הבטחות ה' לאברהם

הבטחת השכר ושאלת אברהם

א אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר

אל תירא אברהם

אנכי מגן לך

שכרך הרבה מאד:

ב ויאמר אברהם

ה' אלוקים מה תתן לי

ואנכי הולך עירי

ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר:

ג ויאמר אברהם

הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי:

ד והנה דבר ה' אליו לאמר

לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך:

ה ויצא אתו החוזה

ו ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם

ו ויאמר לו כה יהיה זרעך:

ו והאמן בה' ויחשבה לו צדקה:

• מה מבטיח ה' לאברהם בפסוק א, בפסוק ד, בפסוק ה?

• מהן תגובותיו של אברהם להבטחות הללו?

• מהו מבנה הדו-שיח בין ה' לאברהם?

הערה למורה: אפשר להציג את הכתובים בטבלה.

לתלמידי 5 יח"ל: כיצד ניתן להסביר את תגובת אברהם באומרו "הן לי לא נתת זרע"?

רמב"ן:

ויש עליך לשאול, שכבר נאמר לו לאברהם "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד

עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (בראשית יג, טו). ואיך יאמר עתה "ואנכי הולך עירי והנה בן

ביתי יורש אותי" - ולמה לא האמין בנבואה הראשונה...?

והתשובה, כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם, ב[של] חטאם בשגגה. וכתוב "רגע אדבר על גוי ועל

ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה" (ירמיה יח, ט). והנה ראה

[את] עצמו בא בימים [=זקן] ולא נתקיימה נבואתו, וחשב כי חטאיו מנעו הטוב.

אמונת אברהם אבינו (פסוק ו)

ו וְהָאֵמֶן בְּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לֹא צְדָקָה:

- בפסוק ו נאמר במפורש שאברהם אבינו האמין בה' (לראשונה בתנ"ך)
- שאלה למחשבה: מדוע דווקא עכשיו נאמר שאברהם האמין בה' ואילו בפרק יב לא נכתב עליו שהאמין?
- מהו ההקשר של האמונה הזאת (על פי הפסוקים הקודמים)?

מהי הצדקה הנזכרת בפסוק ו ומי חשב אותה?

ר' יוסף בכור שור:

(ו) וְהָאֵמֶן בְּה', וַיִּחְשְׁבֶהָ אַבְרָהָם לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא צְדָקָה - שצדקה [=חסד] עשה עמו שהבטיחו שיוצא מחלציו יירש הארץ.

- לפי ההסבר של ר' יוסף בכור שור הצדקה הוא החסד שה' יעשה עם אברהם, בשעה שאחד מצאצאיו יירש את הארץ.
- אברהם מחשיב את הבטחת ה' בנוגע לצאצאיו כאחד מחסדי ה'.

להעמקה:

רמב"ן:

פירש רבנו שלמה [הכוונה לרש"י]: הקב"ה חשב לו צדקה וזכות על האמונה שהאמין בו. ואיני מבין [רמב"ן אינו מבין] מה הזכות הזאת, כי למה [ש]לא יאמין...? ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב, ושאר הנסיונות, איך לא יאמין בבשורה טובה? והנכון בעיני, כי יאמר שהאמין בה', וחשב כי בצדקתו [=בחסדו] של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים, לא בצדקת אברהם ובשכרו, אע"פ שאמר לו "שכרך הרבה מאד" (לעיל, א); ומעתה, לא יירא פן יגרום החטא. ואעפ"י שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר מעשיו, עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע, האמין כי נכון הדבר מעם האלהים...

- שימו לב לנימוק שמעלה רמב"ן לדחיית פירוש רש"י.
- מה המשותף לפירושיהם של ר' יוסף בכור שור ורמב"ן, ומהו ההבדל ביניהם?

ברית בין הבתרים

פסוק ז פותח התגלות חדשה של ה' לאברהם שנפתחת בלשון מרוממת מאד, ומזכירה את הלשון בה נפתחים עשרת הדברות:

בראשית פרק טו: (ז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָם ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ:

שמות פרק כ: (ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: ואמנם, בפסוקים אלו אנו למדים על אחד האירועים המכוננים של חומש בראשית, ברית בין הבתרים.

מעשה הברית

ז וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָם ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: ח וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בְּמָה אֲדַע כִּי אֵירֶשְׁנָה:

נענין בפסוקים ונבחן איך ענה ה' לאברהם על שאלתו "במה אדע כי אירשנה"? פסוק ט: ה' מצווה את אברהם לקחת בעלי חיים – שלוש עגלות בקר, שלוש עזים, שלושה אילי צאן ותור וגוזל.

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי קַחְהָ לִּי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאֵיל מְשֻׁלֶּשׁ וְתֹר וְגֹזֵל: י וַיִּקַּח-לוֹ אֶת-כָּל-אֵלֶּה וַיִּבְתֵּר אֹתָם בַּתּוֹךְ וַיִּתֵּן אִישׁ-בְּתָרוֹ לְקִרְאֵת רַעְהוּ וְאֶת-הַצֶּפֶר לֹא בָתֵּר: יא וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אַבְרָם: יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתִרְדְּמָה נָפְלָה עַל-אַבְרָם וְהָנָה אֵימָה חֲשֹׁכָה גְדֹלָה נִפְלְתָ עָלָיו:

...ז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְטָה הָיָה וְהָנָה תִּנּוֹר עָשָׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה:

נפתח את הדיון בהבנת פשטות הכתובים.

הערה למורה: בחרנו לבאר את פסוקים ט-י על פי פירושו של רש"י.

- פסוק ט: ה' מצווה את אברהם לקחת עשרה בעלי חיים – שלוש עגלות בקר, שלוש עזים, שלושה אילי צאן וצפור אחת
- פסוק י: אברהם מבתר לשניים כל אחת מן החיות ואילו את הציפור הוא אינו מבתר
- פסוק יא: אברהם שומר על הבתרים מאימת הציפורים הטורפות
- פסוק יב: השמש עומדת לשקוע ואברהם נרדם וחווה אימה גדולה
- פסוק יז: לאחר שקיעת השמש אש ועשן עוברים בין בתרי החיות
- בהכנות לברית אברהם אבינו היה פעיל (פסוקים ט-יא) ואילו בחלק השני, שבו הוא חווה התגלות, הוא פסיבי
- המילה "וְהָנָה" חוזרת פעמיים בתיאור ומלמדת על עוצמת האירוע וההפתעה שחווה אברהם באירוע גדול זה

בימי התנ"ך מצאנו עוד אירועים של מעשי ברית שכללו חציה לשניים ומעבר בין החלקים. כמו בתיאור שבירמיהו פרק לד:

טו וַתִּשְׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי לְקָרָא דְרוּר אִישׁ לְרֵעֵהוּ [=לשחרר את העבדים העבריים]

וַתְּכַרְתּוּ בְרִית לְפָנַי בְּבֵית אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו [=במקדש]:

יח...אֶת דְּבַרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתוּ לְפָנַי הֶעֱגַל אֲשֶׁר כָּרַתוּ לְשָׁנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו: יט שְׂרֵי יְהוּדָה וְשְׂרֵי יְרוּשָׁלַיִם הַסֹּרְסִים וְהַכְּהֻנִים וְכָל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בְּתָרֵי הֶעֱגַל.

וכך פירש רש"י בפרקנו:

(י) **ויבתר אותם** - חלק כל אחד לשני חלקים. אין המקרא יוצא מידי פשוטו: לפי שהיה כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ, כדכתיב: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית" וגוי (פסוק יח). ודרך כורתני ברית לחלק בהמה ולעבר בין בתריה, כמו שנאמר להלן: "העוברים בין בתרי העגל" (ירמיהו לד, יט); ואף כאן: "תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים" (פסוק יז) - שלוחו של שכינה שהוא אש.

עיונים פרשניים

הערה למורה: אנו מציעים להלן מספר עיונים פרשניים כחומר חובה. יש כמובן מקום לשאול שאלות רבות נוספות בעיון במעשה הברית. מורה המעוניין להרחיב את העיון יכול להשתמש בחומרים שהוצגו בחלק הרשות.

עוד לפני שהתגלה ה' לאברהם (מפסוק יג ואילך), מצאו הפרשנים בתיאור המצמרר בפסוק יב רמז לתוכן הקשה של ההתגלות, שתבוא בהמשך.

רש"י (יב):

והנה אימה וגו' - רמז לצרות וחשך של גליות:

המעוניינים להעמיק, יכולים לראות פירושים נוספים בחלק הרשות.

גזירת הגלות

יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל: טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשִׁיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאֲמֹרִי עַד הֵנָּה:

לראשונה בתנ"ך אנו מתבשרים על כך שעם ישראל יצא לגלות, וגזירה זו נגזרה כבר בימי אברהם אבינו.

על פי פשט הפסוקים, גזירת הגלות מוצגת כחלק מהמהלך האלוקי המתוכנן לעם ישראל מראש, ואין כל אזכור של קשר בין מעשיו של אברהם לגזרת הגלות לזרעו.

לתלמידי 5 יח"ל - רמב"ן: קיים קשר בין הגלות הראשונה במצרים למעשיו של אברהם אבינו. בניגוד לפשט שמעלים מאתנו את הסיבה לגזרה האלוקית, מבאר רמב"ן שקיים קשר בין מעשיו של אברהם לבין גזרת הגלות במצרים:

רמב"ן (בראשית יב, י):

... גם יציאתו [של אברהם] מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב [בפרק יב], עוון אשר חטא, כי האלוהים ברעב יפדנו ממות.

ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה.

הערה למורה: במידה ויתעורר דיון בכיתה בנוגע ליחסו החמור של רמב"ן בנוגע לאברהם אבינו מומלץ להיעזר בחומרי ההוראה שהוכנו בנוגע לפירוש הזה ביחידת הפרשנות רש"י ורמב"ן.

ברית בין הבתרים על ההיסטוריה של עם ישראל

בשורת הגלות מלמדת על ההיסטוריה הצפויה לעם ישראל.

איך גזירת הגלות תבוא לידי ביטוי בעתיד?

על פי הידוע לנו מסופו של ספר בראשית כבר יעקב ובניו ירדו לגלות מצרים וגזירה זו התממשה בימיהם.

בהעמקה הפרשנית תוכלו לעמוד על הרמזים שתלו הפרשנים בכתוב לגלויות הרבות שחווה עם ישראל גם בהמשך דרכו ההיסטורית.

הצעה למורה: אפשר להציע לתלמידים למלא את הטבלה הבאה

הגזירה על ברית בין הבתרים	כיצד הגזירה התקיימה בפועל
כִּי גַר יִהְיֶה זֶרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֹבְדוּם וְעָנוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה	שיעבוד עם ישראל במצרים
וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי	מכות מצרים
וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל	בני ישראל יצאו ממצרים ברכוש גדול - וְשִׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ כָּלִי כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וּשְׂמֹלֹת (שמות ג, כב)
וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקְבְּרָ בְּשִׁיבָה טוֹבָה	אברהם אבינו נפטר לפני ירידת בני יעקב למצרים
וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הָנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֹן הָאֱמֹרִי עַד הָנָּה	רק הדור הרביעי לבאי מצרים יזכו לשוב ארצה, בדיוק בשעה שהכנעניים יאבדו את זכותם להתגורר בארץ בעוונותיהם

משפט ה' למשעבדי ישראל – לתלמידי 5 יח"ל

בפסוק יד ישנה הבטחה שה' ישפוט את הגויים שישעבדו את ישראל.

מהו הקושי העולה מהבטחה זו?

רמב"ן מביא שני הסברים ליישוב הקושי (את פירושו ואת פירוש הרמב"ם):

רמב"ן [יד]:

והטעם כמו שאמר הכתוב (זכריה א יד): "וקנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגויים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה" (זכריה א, יד)...וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור, וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמש, וזה טעם דן אנכי - שאביא אותם במשפט, אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם...

וכן הכתוב אומר בסנחריב "הוי אשור שבט אפיי" וגו' "בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו" (ישעיהו י, ה). ואמר הכתוב "והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו". ועל כן הענישו בסוף, כמו שנאמר "והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו" וגו' (שם י, יב)...

והרב [הרמב"ם] נתן טעם בספר המדע (הלכות תשובה ו, ה):

לפי שלא גזר [ה'] על איש ידוע [שישעבד את ישראל אלא רק על העם המצרי]. וכל אותם [המצרים שהיו] המריעים לישראל, אילו לא רצה כל אחד מהם - הרשות בידו, לפי שלא נגזר על איש ידוע.

חיזוק ההבטחה על הארץ

יח ביום ההוא פרת ה' את-אברם ברית לאמור לזרעך נתתי את-הארץ הזאת מנהר מצרים עד-הנהר הגדל נהר-פרת: יט את-הקניזי ואת-הקנזי ואת הקדמני: כ ואת-החתני ואת-הפרזי ואת-הרפאים: כא ואת-האמורי ואת-הכנעני ואת-הגרגשי ואת-היבوسی:

- זו הפעם הראשונה בספר בראשית שבה כורת ה' עם אברהם ברית. (ראו בהקשר הרחב את מכלול ההבטחות של ה' לאבותינו).
- יש נחיצות רבה בכריתת ברית על הארץ דווקא עכשיו, לאחר שנודע לאברהם אבינו שעם ישראל יגלה מארצו.
- לראשונה אנו למדים על הגבולות הגאוגרפיים של הארץ – גבולות ההבטחה: "מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת". וכן, על מכלול העמים היושבים בה: עשרת עמי כנען המנויים בכתוב.
- **מבנה ברית בין הבתרים – סיכום:**

תחילתה במעשה הברית שעושה אברהם בביתור החיות ובשמירה עליהן.

במרכזה התגלות ה' לאברהם שבה הוא מתבשר על גזירת הגלות והשיבה ממנה, שמתארת את תמצית ההיסטוריה של עם ישראל.

ובסופה מחזק ה' את ההבטחה על הארץ על ידי כריתת ברית תוך כדי פירוט גבולות הארץ ויושביה.

ברית בין הבתרים – העמקה [רשות]

משמעות פרטי כריתת הברית:

- מה משמעות הבהמות שנצטווה אברהם לקחת, ומה משמעות פרטי המעשים שנצטווה לעשות בהם?
- אימה חֲשָׁכָה גְדֹלָה נִפְלְטָת עָלָיו - מה משמעות אותה אימה חשכה?
- וְהָנָה תִּנּוֹר עֶשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה - מה מבטא עניין זה?

הצעה דידקטית: להבנת משמעות מעשה הברית נעזר ברש"י. על מנת להקל על הלמידה, אנו מציעים למורים לבנות טבלה כזו על הלוח ולמלא אותה עם התלמידים תוך כדי הלימוד

רמב"ן	רש"י על דרך הדרש	רש"י על דרך הפשט	
(פסי ט-יב) מנהג כריתת ברית ורמז לעניין הקרבנות	מעשה הברית רומז על העתיד – על מעשה הקרבנות, ועל היחסים בין ישראל לאומות	דרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה (החלקים החתוכים)	פסוקים ט-יב, יז הגדרה כללית:
רמז לקרבנות (מבעלי חיים אלה יובאו הקרבנות)	1. רמז לקרבנות ("משולשת" כרמז לשלושה סוגים שונים של קרבנות מכל בהמה). 2. רמז לאומות העולם, שנמשלו לפרים, אילים ושעירים		עֲגֹלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלֶּשׁ וְתֹר וְגֹזֵל
דרך כריתת ברית (כמו רש"י)	רמז לכליון האומות		וַיִּבְתֵּר אֹתָם בַּתְּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ-בַּתְּוֶרֹ לְקִרְאֵת רְעֵהוּ
לא חצה את הגוזלים כשם שבקרבנות העוף אין שחיטה כבהמות אלא מליקה	רמז לישראל, שיהיו קיימים לעולם		וְאֵת-הַצֶּפֶר לֹא בָתֵּר
העיט – העמים ירצו לבטל את הקרבנות	רמז לדוד מלך ישראל שיקום לכלות את האומות		וַיִּרְדּוּ הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים
זרע אברהם (עם ישראל) יבריחו אותם.			וַיֵּשֶׁב אֹתָם אֲבָרָם

והנה אימה וחשכה נופלת

הפרשנים מצאו בתיאור המצמרר בפסוק יב רמז לתוכן הקשה של ההתגלות, שיבוא בהמשך:

רמב"ן [יב]:

והנה אימה חשכה גדולה נופלת -

דרשו בו רמז לשעבוד ארבע גליות, כי מצא הנביא בנפשו אימה, ואחר כך בא בחשכה, ואחר כך גדלה החשכה, ואחר כך הרגיש כאלו היא נופלת עליו, כמשא כבד תכבד ממנו.

אמרו (ב"ר מד יז):

אימה זו בבל.

חשכה זו מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית,

גדולה זו מלכות אנטיוכס,

נופלת עליו זו אדום:

והיה העניין הזה לאברהם, כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו "לאחוזת עולם" אמר לו כמשייר במתנתו, שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם, וזה ב'על מנת' אם יחטאו לפניו.

- איזה רמז בכתוב רואה רמב"ן לכך שמדובר בארבע מלכויות?
- איזו אזהרה לדורות נלמד מאזכור שעבוד המלכויות בתוך הברית על א"י?

גזירת הגלות

משך הגלות

הכתוב מונה 400 שנה. האם הכוונה שהגלות תימשך 400 שנה?

יג ויאמר לאברהם ידע תדע כי-גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה:

רש"י [יג]:

כי גר יהיה זרעך - משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה.

יצחק בן שישים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר (להלן מז ט) ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה, הרי מאה ותשעים, ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רדו, הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות, הרי קהת מיורדי מצרים היה, צא וחשוב שנותיו של קהת, ושל עמרם, ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים, אין אתה מוצא אלא שלוש מאות וחמישים, ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם, ושחי עמרם אחר לידת משה:

- מתי מתחיל קיום "כי גר יהיה זרעך" לדעת רש"י?
- כמה זמן שהו ישראל בפועל במצרים?

רמב"ן [יג]:

כי גר יהיה זרעך - זה מקרא מסורס, ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם, ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי:

[והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב:

וכן "בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק ביי" (להלן לט, יז),

וכן "וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף" (שם מא, נז),

וכן "כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי" (שמות יב, טו)...ורבים כן:]

ועניין הכתוב, אף על פי שאני אומר לך "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה, וגם יעבדום וענו אותם.

הערה למורה: זו הזדמנות ללמד את הכלל "מקרא מסורס" – פסוק שכדי להבין את כוונתו יש לשנות את סדר המילים שבו. "ושיעורו" - הדרך שבה יש לקרוא אותו כדי להבינו נכון. אין צורך להבין את הדוגמאות שמביא רמב"ן.

- מה הביא את רמב"ן לקבוע כי פסוק יג הוא מקרא מסורס?
- כיצד הוא מציע להבין את הפסוק?

דוד רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה

טז וְדוֹד רְבִיעִי יֵשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא-שָׁלַם עֲוֹן הָאֳמֵרִי עַד-הֵנָּה:

רש"י:

(טז) **ודוד רביעי** -

לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלושה דורות, והרביעי ישובו לארץ הזאת, לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכתר ברית זו, כדכתיב "לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" (פסוק ז). וכן היה יעקב ירד למצרים.

צא וחשוב דורותיו יהודה, פרץ, חצרון, וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה:

כי לא שלם עון האמורי - להיות משתלח מארצו עד אותו זמן, שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה, שנאמר "בסאסאה בשלחה תריבנה" (ישעיהו כז, ח):

- דוד רביעי- ממני ?
- איזה לקח מוסרי למדים מהמילים "כי לא שלם עון האמורי"

כריתת ברית על הארץ

יח ביום ההוא כרת ה' את-אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את-הארץ הזאת מנהר מצרים עד-
הנהר הגדל נהר-פרת: יט את-הקיני ואת-הקניזי ואת הקדמוני: כ ואת-החתי ואת-הפרזי ואת-
הרפאים: כא ואת-האמרי ואת-הכנעני ואת-הגרגשי ואת-היבوسی:

להעמקה:

בדרך כלל מונה התורה שבעה עמים לכנען ולא עשרה, כמו בדברים פרק ז, א: "כי יביאך ה' אל־היָד
אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי
והחוי והיבوسی שבָּעָה גוים רבים ועצומים מְמָדָךְ". הברית עם אברהם על עשרה עמים. מדוע אפוא
מבשר ה' לאברהם על עשרה עמים?

רש"י(טו, יט):

את הקיני - עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבע הגוים, והשלשה אדום ומואב ועמון, והם
קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד, שנאמר "אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון
משמעתם" (ישעיהו יא, יד):

מתוך מאמרו של פרופ' יהודה אליצור

ההבדל בין ההבטחות שקיבל אברהם על הארץ

עד כה הבטיח ה' לאברהם את הארץ בפרק יב, ז ובפרק יג, טו, ובפרק טו, יח-כ. מה ההבדל בין שלוש ההבטחות? על כך עומד רמב"ן:

רמב"ן:

(יח) **ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר -**

הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים, וכולם לצורך ענין:

בבואו בארץ מתחלה אמר לו "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (לעיל יב ז), ולא באר מתנתו, כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכס עד אילון מורה.

ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו "שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה" (לעיל יג, יד), כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן. ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך, כי ראות האדם איננו למרחק, רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרוחות. או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבנו. והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד "ולזרעך עד עולם", ושירבה זרעו כעפר הארץ.

הקשר רחב [רשות]

מכלול הבטחות ה' לאבותינו

בבראשית פרק טו ישנן מספר הבטחות של ה' לאברהם, הבטחה על הזרע בפסוק ה' :

ה וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הֲבֵט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ:

וכריתת ברית על הארץ בפסוקים יח-כא :

יח בַּיּוֹם הַהוּא פָּרַת ה' אֶת-אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ נָתַתִּי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד-הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר-פָּרַת: יט אֶת-הַקִּינִי וְאֶת-הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקְּדַמְנִי: כ וְאֶת-הַחֲתִי וְאֶת-הַפְּרִזִּי וְאֶת-הַרְפָּאִים: כא וְאֶת-הָאֹמְרִי וְאֶת-הַכְּנַעֲנִי וְאֶת-הַגְּרָגְשִׁי וְאֶת-הַיְבוּסִי:

לפניכם [מצגת המסכמת](#) את נושא ההבטחות לאבות

משפט ה' לאומות העולם

מברית בין הבתרים אנו למדים שה' ידון את העמים על מעשיהם, גם כאשר הם נשלחו לשעבד את ישראל:

יד וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דֵן אֲנִי

במקומות רבים בתנ"ך מוצג משפט ה' לעמים, ונציין את תוכחת ה' על מלכי אשור הנלמדת בכיתה י"א:

ישעיהו פרק י

(ה) הוֹי אֲשׁוּר שָׁבַט אָפִי וּמִטָּה הוּא בְיָדָם זַעֲמִי: (ו) בְּגוֹי חֲנָף אֲשַׁלְּחֵנּוּ וְעַל עַם עֲבָרְתִי אֲצַוֶּנּוּ לְשַׁלֵּל שָׁלֵל וְלָבֵז בָּז וּלְשִׁימוּ וּלְשׁוּמוּ מִרְמָס כְּחֶמֶר חוּצוֹת: (ז) וְהוּא לֹא בֶן יָדָמָה וּלְבָבוֹ לֹא בֶן יַחֲשֵׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בְּלָבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מַעֲט: (יב) וְהִיָּה כִּי יִבְצַע אֲדֹנָי אֶת כָּל מַעֲשָׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם אֶפְקֹד עַל פְּרִי גֹדֶל לִבָּב מִלֶּךְ אֲשׁוּר וְעַל תַּפְאֵרַת רוּם עֵינָיו: (יג) כִּי אָמַר בְּכַח יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחֶכְמַתִּי כִּי נִבְנֹתִי וְאֶסִּיר גְּבוּלֹת עַמִּים וְעִתִּידֹתֵיהֶם וְעִתּוֹדוֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׁתִי וְאוֹרִיד כְּאֲבִיר יוֹשְׁבֵימָה: (יד) וְהִתְמַצָּא כְּקֹץ יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וּכְאֶסֶף בֵּיצִים עֲזֹבוֹת כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אֶסְפְּתִי וְלֹא הִיָּה נִדָּד כְּנֶגֶד וּפְצָה פֶה וּמִצַּפְצָף: (טו) הִיתְפָּאֵר הַגְּרֹזֵן עַל הַחֲצֵב בּוֹ אִם יִתְגַּדֵּל הַמְשׁוֹר עַל מְנִיפּוֹ כְּהַנִּיף שָׁבַט וְאֶת מְרִימָיו כְּהָרִים מִטָּה לֹא עֵץ: (טז) לָכֵן יִשְׁלַח הָאֱדוֹן ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁמָנּוֹ רֶזֶן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יִקַּד יִקַּד בִּיקוּד אִשׁ:

הערה למורה: בחומרי ההוראה הבאנו את פירושו של רמב"ן לפסוק רק לתלמידי 5 יח"ל. מכל-מקום הקישור שרמב"ן עשה בין ברית בין הבתרים לתוכחת ישעיהו על מלכי אשור בישעיהו פרק י מתאימה לכל התלמידים, כיון שזה פרק שהם לומדים בכתה י"א.

הקשר אישי [רשות]

אברהם נדרש להאמין גם כאשר אינו רואה המשכיות בחייו.
האמונה לטווח ארוך כאשר בטווח הקצר קשה, היא דבר נשגב.
האם תוכלו להביא דוגמא מימינו לכך?
ראינו בפרק שתי אפשרויות להבנת החסד והצדקה באמונה - מצד הקב"ה ומצד האדם המאמין.
כיצד שני פנים אלו באים לידי ביטוי באמונתנו?